

Monitoring kršenja prava na privatnost u medijima

Monitoring kršenja prava na privatnost u medijima

Izdavač:	Partneri Srbija
Autorke studije:	Jelena Kleut i Dragana Prodanović
Istraživači/ce:	Nastasija Stojanović, Kristina Kalajdžić, Jana Vujić, Milica Andrić i Milan Aleksić
Prelom i dizajn:	Kliker Dizajn
	Februar 2022.

Ova publikacija objavljena je uz finansijsku pomoć Evropske unije. Za sadržinu ove publikacije isključivo su odgovorni Partneri za demokratske promene Srbija, SHARE Fondacija, Udruženje "Da se zna!", Beogradska otvorena škola, NVO ATINA i Inicijativa A11, i ta sadržina nipošto ne izražava zvanične stavove Evropske unije.

SADRŽAJ

Sažetak	7
Uvodne napomene	7
Metodologija istraživanja.....	14
Rezultati monitoringa	16
Učestalost kršenja prava na privatnost.....	16
Čija prava na privatnost mediji krše	22
Društveno osetljive i marginalizovane grupe.....	25
Vrste podataka koje mediji iznose	28
Priče sa ljudskim likom: vizuelna identifikacija.....	31
Izvori: stvarni ili izmišljeni medijski saučesnici.....	33
Zaključak	36
Preporuke.....	37

Sažetak

Monitoring medija je urađen kako bi se dobio opšti uvid u opseg i načine na koji mediji krše pravo na privatnost građana, sa posebnim fokusom na pitanje u kojoj meri je ovo pravo uskraćeno osetljivim i marginalizovanim grupama. Monitoring koji je sproveden praćenjem 12 medija tokom 14 ciklično odabranih dana u periodu april–jul 2021. U posmatranom periodu identifikovano je 322 teksta i priloga u kojima se bez javnog interesa razotkriva identitet građana i iznose podaci o njihovom privatnom životu. Rezultati pokazuju da onlajn mediji, kao i mediji tabloidne uređivačke orijentacije posebno agresivno zadiru u privatnost građana, najčešće u vestima o nasilju i nesrećama. Među 625 instanci kršenja prava na privatnost, sa dve trećine preovlađuju građani koji su se našli u ulozi žrtava, iako Kodeks novinara Srbije i Pravilnik REM-a posebno skreću pažnju na to da su ova lica posebno ranjiva. Najviše zabrinjava nalaz da su maloletnici direktno ili indirektno identifikovani 75 puta, takođe najčešće kao žrtve. Među osetljivim i marginalizovanim grupama najviše je žena, a potom u znatno manjem broju pripadnika LGBT+ zajednice, starijih lica, beskućnika i radnika. U celini posmatrano mala zastupljenost osetljivih grupa među licima kojima mediji krše pravo na privatnost nastaje kao posledica njihove opšte medijske marginalizacije.

Uvodne napomene

Privatnost je kompleksan koncept koji se opire jednostavnom definisanju, ali je uvek tesno povezan sa potrebom da se sačuva kontrola nad distribucijom informacija o nama i odbrani lični integritet. U savremenom medijatizovanom svetu interesovanje javnosti za informacije o drugima veoma je visoko i jedno od ključnih etičkih pitanja za medije jeste gde postaviti granicu između javnog interesa, odnosno prava javnosti da zna, i prava pojedinaca na privatnost.

Teoretičar Luis Alvin DeJ navodi nekoliko razloga zbog kojih pojedinac visoko vrednuje sopstvenu privatnost: ona je obeležje autonomnosti, štiti od prezira i ismevanja drugih zbog netipičnog načina života ili ponašanja; ona, takođe, stvara mehanizme pomoću kojih je moguće kontrolisati

sopstvenu reputaciju i druge zadržati na distanci da bi se regulisao stepen socijalne interakcije sa drugima i, na kraju, privatnost služi kao štit od moći države. „Međutim, kao *fundamentalna* vrednost, pravo na privatnost je relativno nova stvar. Kao takvo, ono mora agresivno da se bori protiv drugih vrednosti, posebno u našem informacionom društvu. Nas zanimaju aktivnosti drugih, a otkrivanje činjenica putem medija i drugih agencija umanjuje naša očekivanja u pogledu privatnosti. Drugim rečima, mi smo istovremeno *privatna* i *društvena* bića, i te dve uloge se sudaraju, ponekad na našu štetu“.^[1]

Očuvanje prava na privatnost moralno je opravdano kao nešto što doprinosi individualnoj slobodi koja ima intrinzičnu moralnu vrednost, vrednost koja ne zahteva dokazivanje, koja označava vrednost po sebi i za sebe (nasuprot instrumentalnoj vrednosti koju imaju stvari vredne jedino za ostvarenje nekog cilja).^[2]

U medijskoj praksi u savremenim društvima svakodnevno se pravo na privatnost, kao fundamentalna vrednost, sudara sa pravom na slobodu izražavanja, kao jednim od temeljnih ljudskih prava i osnovnih sloboda koje je utkano u samu srž novinarstva kao profesije. Poznavanje stvarnosti građana u velikoj meri zavisi upravo od onoga o čemu ih mediji obaveste. Moć medija je ogromna i zbog toga se opravdano od njih očekuje da se podvrgnu i većem stepenu odgovornosti. Stoga je važno reći da nijedno od ova dva prava nije apsolutno i da se dozvoljava ograničavanje jednog prava da bi se zaštitilo drugo. Pravo na privatnost može biti ograničeno u slučajevima kada postoji legitiman interes javnosti da nešto zna, dok je slobodu izražavanja moguće ograničiti kada je potrebno da se zaštiti nečije dostojanstvo i ugled. Najbolju praksu predstavlja rešenje pri kojem se oba prava poštuju u maksimalnoj mogućoj meri.

U medijskoj praksi možemo uočiti više okolnosti u kojima nečija privatnost može postati predmetom medijske pažnje. Peri 6 izdvaja pet takvih uobičajenih slučajeva.^[3] Prvu grupu čine političari koji obavljaju visoke

[1] Dej, L. A. (2004). *Etika u medijima: primeri i kontroverze*. Beograd: Medija centar, str. 159

[2] Žaket, D. (2007). *Novinarska etika: Moralna odgovornost u medijima*. Beograd: Službeni glasnik, str. 254

[3] 6, Perri. (1998). *The Future of Privacy: Private Life and Public Policy*. London: Demos, Elizabeth House, pp. 343–346

funkcije i izveštavanje o njihovom radu predstavlja javni interes i smatra se da su svojom odlukom da učestvuju u političkom životu prihvatili i određenu odgovornost naspram javnosti. Drugu grupu čine nosioci javnih funkcija u državnim institucijama, vladinim agencijama i pravosudnom sistemu. U treću grupu spadaju oni koji se u najširem smislu mogu nazvati selebritijima, osobe čiji je poslovni uspeh uslovljen sticanjem medijske pažnje. U četvrtu grupu spadaju osobe koje postignu uspeh u svojim profesijama a da to ni na koji način nije povezano sa sticanjem medijske pažnje: preduzetnici, biznismeni, pronalazači, osobe iz akademske zajednice. U sva četiri navedena slučaja, kada se izveštava o ovakvim osobama, računa se na dobrovoljnost učešća u javnosti, dok se u slučaju pete grupe radi o onima koji su se sticajem okolnosti našli u nesvakidašnjoj situaciji koja privlači pažnju javnosti: dobitnici nagrada u igrama na sreću, dobitnici istaknutih nagrada i priznanja u različitim oblastima, ali vrlo često i osobe koje se dovode u vezu sa različitim kriminalnim aktivnostima, bilo da se radi o samim osumnjičenima ili žrtvama, ili o članovima njihovih porodica ili očevicima. Ovde se ne može upotrebiti argument o dobrovoljnosti učešća u javnom životu, već o pukom sticaju okolnosti.^[4]

Pravo na privatnost štiti se u domaćem zakonodavstvu u *Zakonu o javnom informisanju i medijima*, u članu 80, u kojem se propisuje da se informacija iz privatnog života, lični zapis, zapis lika i glasa ne smeju objavljivati bez pristanka ako bi time mogla biti narušena privatnost osobe, kao i da se pristanak daje za jedno objavljivanje, ali ne i za ponovljena. Istim članom štiti se i anonimnost maloletnih osoba prilikom objavljivanja informacija o njima.^[5] *Zakon o javnom informisanju i medijima* propisuje i izuzetke od pribavljanja pristanka za objavljivanje u situacijama kad interes javnosti da zna preteže u odnosu na interes iza sprečavanja, što predstavlja pravni standard koji se konkretizuje u svakom konkretnom sudskom postupku, dok zakon navodi, primera radi, kada će se smatrati da interes javnosti preteže u odnosu na interes koji stoji iza sprečavanja objavljivanja i nudi smernice za konkretne situacije u kojima je moguće načiniti ovakav izuzetak.^[6]

[4] 6, Perri. (1998). *The Future of Privacy: Private Life and Public Policy*. London: Demos, Elizabeth House, pp. 343-346

[5] Zakon o javnom informisanju i medijima, član 80 („Službeni glasnik RS“, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 - autentično tumačenje)

[6] Zakon o javnom informisanju i medijima, član 82 („Službeni glasnik RS“, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 - autentično tumačenje)

U „Pravilniku o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga“ koji je kao svoj podzakonski akt donelo Regulatorno telo za elektronske medije (REM) insistira se da se o tragičnim događajima mora izveštavati bez senzacionalizma i uz poštovanje prava na privatnost i dostojanstva žrtava, njihovih srodnika ili drugih njima bliskih lica, a zabranjuje se i vršenje pritiska na njih da bi se dobile izjave za medije (član 19).^[7] Istim članom zabranjuje se medijsko spekulisanje o urocima, toku i posledicama tragičnih događaja, broju žrtava, njihovom identitetu i stanju nakon događaja.

Kodeks novinara Srbije zajednički je dokument Udruženja novinara Srbije (UNS) i Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS), usvojen 2006. godine, kao etički standard profesionalnog postupanja novinara i njime su propisani etički principi profesije kojima bi novinar trebalo da se vodi radi doprinošenja ugledu novinarske profesije, zalaganja za slobodu mišljenja, govora i izražavanja, kao i nezavisnost medija. Kršenjem načela ovog kodeksa, novinari gube podršku novinarskih organizacija i udruženja.

Poglavlje VII u Kodeksu novinara Srbije odnosi se na poštovanje privatnosti i ima četiri člana:

1. Novinar poštuje privatnost, dostojanstvo i integritet ljudi o kojima piše. Pravo na privatnost je suženo kada je reč o javnim ličnostima, a posebno nosiocima javnih funkcija.
2. Novinari i urednici naročito treba da izbegavaju spekulacije i prenošenje nedovoljno proverljivih stavova u izveštavanju o nesrećama i tragedijama u kojima ima stradalih ili su teško pogođeni materijalni i drugi interesi građana.
3. U izveštavanju o događajima koji uključuju lični bol i šok, novinar je dužan da svoja pitanja prilagodi tako da odražavaju duh saosećanja i diskrecije.
4. Novinar je obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom.^[8]

[7] Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga („Službeni glasnik RS“, br. 83/14)

[8] Kodeks novinara Srbije - uputstva i smernice (2015). Beograd: Savet za štampu, str. 23-24

Pored četiri ključna člana u ovom poglavlju Kodeksa navode se detaljne smernice kojima se predviđaju moguće situacije u kojima se novinari mogu naći i njima se propisuje da nije dozvoljeno objavljivanje imena i fotografija žrtava i počinioca koje ih jasno identifikuju u slučajevima kriminalnih dela i nesreća, ako ni bilo kakvih podataka koji bi indirektno mogli da otkriju identitet bilo žrtve, bilo počinioca, pre nego što nadležni organ to zvanično saopšti i dodatno se pojašnjava da čak i ukoliko nadležni državni organi objave podatke koji spadaju u domen privatnosti počinioca ili žrtve, mediji tu informaciju ne smeju da prenose. U smernicama se, takođe, upozorava na neophodnost prisustva svesti o moći medija i mogućim posledicama otkrivanja nečijeg identiteta.

Odmeravajući pravo javnosti da prima informacije i pravo na privatnost, medijska regulativa i novinarski kodeksi posebno tretiraju javne ličnosti. Za njih se smatra da su „unapred svesne da im je pravo na privatnost donekle ograničeno“ upravo zbog povišenog interesa javnosti. Međutim, to ne daje medijima potpunu slobodu da o svemu izveštavaju. „Podaci iz privatnog života javnih ličnosti objavljuju se samo ukoliko je to u interesu javnosti, odnosno ukoliko imaju direktne posledice na više ljudi, ukoliko su u suprotnosti s duhom funkcije koju ta ličnost obavlja, ili idejama koje javno zastupa“.^[9]

U Kodeksu novinara Srbije postoji veoma precizna smernica koja se odnosi na slučaj smrti javne ličnosti, prema kojoj, mediji moraju da budu posebno oprezni s informacijama koje bi tu ličnost naknadno mogle da povežu sa nekim krivičnim delom ili diskriminišućim saznanjem, pa se dalje navodi da: „čak i ukoliko je u pitanju informacija od javnog značaja, novinar mora da bude svestan da su preminule osobe zakonom oslobođene od daljeg krivičnog gonjenja“^[10].

Još jedna grupa posebno je tretirana u smernicama za profesionalno i etičko postupanje novinara – to su maloletnici. Pored već zakonom garantovane zaštite prava maloletnih lica, u Kodeksu novinara Srbije posebno se insistira na pažljivom postupanju sa informacijama koje dolaze od izvora iz institucija koje rade sa decom, uz pojašnjenje da zaposleni u državnim i javnim institucijama koje se bave zaštitom dece ponekad nisu dovoljno svesni uticaja medija te da podaci koje pružaju novinarima mogu uključivati i otkrivanje identiteta maloletnika. „Novinar ne sme da

[9] Isto, str. 23

[10] Isto, str. 23

zloupotrebi njihovu dobronamernost ili neznanje. Informacije dobijene od lekara, socijalnih radnika, vaspitača, i tako dalje, a koje direktno ili indirektno upućuju na identitet maloletnika, ne smeju da budu objavljene“^[11].

Pored novinara, Kodeksom i pratećim Smernicama obuhvaćeni su i fotografi i snimatelji, koji se pozivaju da se, prilikom fotografisanja žrtava nesreća i zločina, ophode sa obzirom i saosećanjem.^[12]

Savet za štampu 2016. godine usvojio je i dokument Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju uz obrazloženje da, iako je Kodeks novinara Srbije podjednako primenljiv na sve medije, postoji potreba da se daju dodatna tumačenja za njegovu primenu. „Cilj je da se razjasne brojne nedoumice koje se odnose na primenu standarda dužne novinarske pažnje, odnosa prema izvorima informacija, načina na koji se prenose medijski sadržaji, poštovanja privatnosti, poštovanja autorstva i na druga važna pitanja uređena Kodeksom“.^[13]

Bazirajući se na usvojenim profesionalnim normama, redovni monitoring Saveta za štampu pokazuje drastičan porast broja prekršaja Kodeksa novinara Srbije u dnevnim listovima. Tokom septembra 2021. zabeležena su 993 teksta u kojima je prekršena bar jedna odredba Kodeksa, dok je taj broj u septembru prošle godine bio 661, u septembru 2019. i 2018. 773 i 772, a u istom mesecu 2017. zabeležena su 583 prekršaja.^[14]

Tromesečni monitoring za period od jula do septembra 2021. pokazao je da je u desetoro dnevnih novina kodeks prekršen u ukupno 2.625 tekstova. Najviše prekršaja zabeleženo je prema poglavljima I Istinitost izveštavanja - 945 , IV Odgovornost novinara - 1.247 i VII Poštovanje privatnosti - 655. U posmatranom periodu Kodeks je najčešće kršio list *Alo!* 216 puta, za njim slede *Srpski telegraf* sa 193 i *Informer* sa 139 prekršaja^[15]. List *Alo!*

[11] Isto, str. 24

[12] Isto, str. 24

[13] Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju (2016) Beograd: Savet za štampu, str. 3 <https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/smernice-za-primenu-kodeksa-novinar-a-srbije-u-onlajn-okruzenju.pdf>

[14] Novine i po 50 puta dnevno prekrše Kodeks (2021) Savet za štampu, dostupno na <https://savetzastampu.rs/lat/vesti/novine-i-po-50-puta-dnevno-prekrse-kodeks/>

[15] Rezultati tromesečnog monitoringa (2021) Savet za štampu, dostupno na [Резултати. pptx \(savetzastampu.rs\)](https://savetzastampu.rs/pptx)

već nekoliko godina u ovim monitorinzima drži neslavno prvo mesto po broju prekršaja, dok se na drugim i trećim mestima smenjuju gotovo sve ostale dnevne novine izuzev *Politike* i *Danasa*, što ukazuje na veoma loše stanje etičnog izveštavanja u dnevnoj štampi, a veoma visok broj prekršaja upravo prema poglavlju kojim se reguliše pravo na privatnost potvrđuje opravdanost ovakvog istraživanja.

Partneri za demokratske promene Srbija već su u nekoliko navrata realizovali monitoringe medija u okviru kojih je posmatran tretman prava na privatnost. Istraživanje iz 2015. pokazalo je da tabloidni mediji češće krše pravo na privatnost od ostalih medija, ali i da se privatnost najčešće krši običnim građanima koji se mimo sopstvene volje nađu u fokusu pažnje javnosti, najčešće ili kao žrtve nesreća ili kao njihovi najmiliji.^[16] U tom istraživanju je u 14 praćenih medija tokom 14 dana zabeleženo 170 medijskih sadržaja u kojima se krši pravo na privatnost. U nastavku istraživanja potvrđeni su slični rezultati, ali i značajan porast zabeleženih prekršaja u ovoj oblasti. Tokom istraživanja sprovedenog 2016. godine posmatrana su četiri štampana medija tokom sedam dana i broj tekstova u kojima je kršeno pravo na privatnost bio je 161.^[17] Istraživanje o tretmanu prava na privatnost u vreme pandemije sprovedeno 2020. ukazalo je na nešto manji broj tekstova u kojima se kršila privatnost građana, ali je ponuđeno i objašnjenje da je, zbog specifičnosti situacije, distribucija informacija iz zdravstvenog sistema u većoj meri kontrolisana nego inače.^[18]

[16] Videti: Kleut, Jelena i Mišljenović, Uroš (2015). *Zaštita privatnosti i pretpostavke nevinosti u medijima*. Beograd: Partneri za demokratske promene Srbija. <https://www.partners-serbia.org/public/documentations/Zastita-privatnosti-i-pretpostavke-nevinosti-u-medijima.pdf>

[17] Videti: Toskić, Ana i Mišljenović, Uroš (2017). *Transparentnost, privatnost, i pretpostavka nevinosti*. Beograd: Partneri za demokratske promene Srbija. <http://www.partners-serbia.org/transparentnost-privatnost-i-pretpostavka-nevinosti/>

[18] Videti: Kleut, J. (2020). *Mediji i pravo na privatnost tokom epidemije virusa korona*. Beograd: Partneri za demokratske promene Srbija. <https://www.partners-serbia.org/public/news/Mediji-i-pravo-na-privatnost-tokom-epidemije-virusa-korona1.pdf>

Metodologija istraživanja

U odnosu na prethodna istraživanja, glavni cilj istraživanja koje predstavljamo oslonilo se na iskustvo partnerskih organizacija u realizaciji projekta – Partneri za demokratske promene Srbija, Atina i A 11. Zato je, pored opšteg uvida u opseg i načine na koji mediji krše pravo na privatnost, od posebnog interesa bilo pitanje u kojoj meri je ovo pravo uskraćeno osetljivim i marginalizovanim grupama.

Istraživanjem je obuhvaćeno 12 medija: pet novinskih izdanja (*Alo!*, *Informer*, *Blic*, *Večernje novosti* i *Srpski telegraf*), dva internetska portala (*Nova.rs* i *Telegraf.rs*), četiri televizijske stanice sa nacionalnom pokrivenošću (*Pink*, *Happy*, *Prva* i *B92*) i nacionalni javni servis (*RTS*). Odabir medija odslikava, sa jedne strane, rezultate prethodnih monitoring ciklusa utoliko što su za posmatranje odabrani oni mediji koji su se isticali po učestalom kršenju prava na privatnost. Sa druge strane, izabrani su mediji koji ostvaruju značajnu gledanost i čitanost, te se može smatrati da je domet njihovih poruka takav da pokrivaju bezmalo celokupnu medijsku publiku u Srbiji.

Istraživanje je sprovedeno u periodu od aprila do kraja jula 2021. godine. Ciklično je izabran po jedan dan u svakoj nedelji tokom četvoromesečnog perioda. Kao prvi dan odabran je ponedeljak – 12. april, potom utorak – 20. april, i tako redom do nedelje – 25. jula. Budući da štampani mediji iste događaje obrađuje dan kasnije u odnosu na elektronske i internetske, tekstovi iz novina prikupljeni su dan posle ostalih medija. Na ovaj način dobijen je cikličan uzorak od 14 dana kojim je izbegnuta mogućnost izveštavanja nekoliko dana u nizu o istom događaju što bi moglo da se odrazi na konačne rezultate.

U formiranju uzorka postavljeno je nekoliko formalnih kriterijuma. Iz analize su isključene kolumne i komentari kako bi u celini fokus bio na praksama novinarske proizvodnje vesti. Sadržaji objavljeni u rubrikama Svet (Spoljna politika), Sport, Kultura i Zabava nisu selektovani za dalju analizu kako bi pažnja bila usmerena ka građanima Srbije i zbivanjima u Srbiji, i kako bi se isključilo izveštavanje o poznatima i slavnima za koje ne može uvek sa sigurnošću da se utvrdi da li su voljno ili nevoljno postali predmet medijskog izveštavanja. Prateći ova opredeljenja, istraživački tim

je uzorkovao vesti o državljanima Republike Srbije u inostranstvu i vesti o inostranim državljanima u Republici Srbiji koje su objavljene u ostalim rubrikama 12 medija.

Onlajn mediji praćeni su u dvadesetčetvoročasovnom ciklusu (od 00 do 23:59 časova). Za monitoring televizija izabrane su centralne informativno-političke emisije: *RTS 1 Dnevnik* u 19.30, *TV PINK Nacionalni dnevnik* u 18.30, *TV Prva Vesti* u 18.00, *B92 Vesti* u 16.00 i *Happy TV Vesti* u 12.55. Dnevni listovi koji su analizirani su beogradska izdanja. I dnevne listove i televizijske emisije nabavljene su od agencije za kliping Metro Market.

Analiza je sprovedena metodom analize sadržaja, sa kodnim listom kao instrumentom analize. Kategorije kodnog lista formirane su u odnosu na ciljeve istraživanja i saznanja stečena o medijskom tretmanu privatnosti iz rezultata prethodnih istraživanja. U sastavu kodnog lista našlo se 16 kategorija, grupisanih u nekoliko celina. Prvu čine formalne odlike poruke (datum i medij u kome je poruka objavljena, naslov ili najava, autorstvo i lokacija), druga grupa odnosila se na lica čije je pravo na privatnost povređeno (broj lica, da li se u naslovu navode privatni podaci, tema, društvene grupe kojima pripadaju lica čije je pravo povređeno, da li ta lica pripadaju osetljivim društvenim grupama ako su žrtve i ako su osumnjičeni i vrsta objavljenog podatka). Treća grupa ticala se vizuelne identifikacije i izvora (vizuelna identifikacija, izvor vizuelne identifikacije, imenovani izvor informacija i neimenovani izvor informacija). Poslednja, četvrta grupa bavila se izvorima koji se navode u tekstu, za koje je bilo važno utvrditi da li su imenovani ili neimenovani, te kojim grupama ili institucijama pripadaju.

U ulozi koodera našlo se sedmoro istraživača iz organizacija Partneri za demokratske promene Srbija, Udruženja građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika rodno zasnovanog nasilja Atina, Inicijative za ekonomska i socijalna prava A11 i sa Odseka za medijske studije Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Novom Sadu. Za njih je organizovana jednodnevna obuka upoznavanja sa kategorijama analize, koju je pratilo probno kodiranje kojim su kategorije unapređene i rafinirane.

Rezultati monitoringa

S obzirom na centralno interesovanje monitoringa za frekventnost kršenja prava na privatnost, prvi korak analize bio je izrazito delikatan jer je postavljao pitanje da li je ovo pravo ugroženo. Prateći prethodne cikluse monitoringa, istraživački tim se rukovodio sledećim pitanjima:

- » Da li je objavljen lični podatak o građaninu, koji je medij mogao da izostavi ne dovodeći u pitanje interes javnosti da bude informisana?
- » Da li su žrtva ili osumnjičeni identifikovani (učinjeni prepoznatljivim) imenom i prezimenom ili fotografijom, ili na neki neposredni način, a da za tom identifikacijom nije postojao javni interes?
- » Da li je maloletnik identifikovan (učinjen prepoznatljivim) imenom i prezimenom ili fotografijom u informaciji koja može da povredi njegovo pravo ili interes?

Naizgled jednostavna, ova pitanja kriju mnoge nijanse koje postoje u sučeljenom odnosu između prava na informisanje i prava na privatnost. Njih je istraživački tim nastojao da obuhvati nizom dodatnih instrukcija koje su nastale na osnovu pregleda prakse Evropskog suda za ljudska prava^[19] i prethodnih istraživanja.^[20] Navodimo ih u prilogu ovog izveštaja.

Učestalost kršenja prava na privatnost

U posmatranom periodu identifikovali smo 322 teksta i priloga u kojima se bez javnog interesa razotkriva identitet građana i iznose podaci o njihovom privatnom životu i njih smo onda dodatno analizirali. Rezultati predstavljeni u Tabeli 1 pokazuju da uređivačka politika naklonjena senzacionalističkom

[19] *Smernice za zaštitu privatnosti u medijima* (2020). Strasburg: Savet Evrope.

[20] Toskić, A. i Mišljenović, U. (2017). *Transparentnost, privatnost, i pretpostavka nevinosti*. Beograd: Partneri za demokratske promene Srbija. <http://www.partners-serbia.org/transparentnost-privatnost-i-pretpostavka-nevinosti/>

Kleut, J. i Mišljenović, U. (2015). *Zaštita privatnosti i pretpostavke nevinosti u medijima*. Beograd: Partneri za demokratske promene Srbija. <https://www.partners-serbia.org/public/documentations/Zastita-privatnosti-i-pretpostavke-nevinosti-u-medijima.pdf>

izveštavanju, zajedno sa tipom medija, utiče na zastupljenost tekstova. Tako je *Telegraf.rs* u vrhu liste, sa u proseku više od pet problematičnih tekstova po danu, pošto mu je neograničen prostor interneta dozvolio veći broj vesti nego što je to bio slučaj sa dnevnom štampom i televizijama.

Tabela 1: Frekventnost kršenja prava na privatnost prema mediju

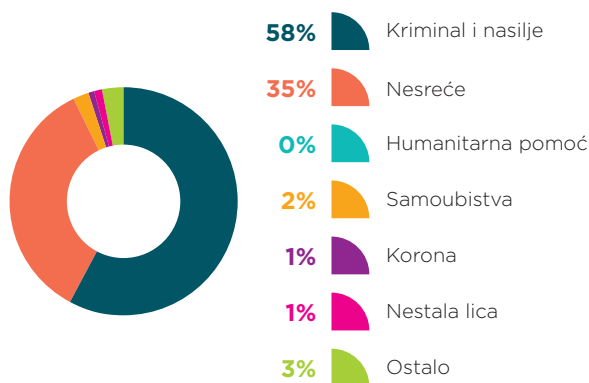
Medij	Broj tekstova	Udeo
Telegraf.rs	75	23%
Večernje novosti	48	15%
Alo	40	12%
Informer	37	11%
Nova.rs	35	11%
Blic	34	11%
Srpski telegraf	32	10%
TV Pink	16	5%
TV B92	2	1%
TV Prva	1	0%
Happy TV	1	0%
RTS	1	0%
Ukupno	322	100%

U štampanim izdanjima, očekivano se radi o manjem broju tekstova, ali njihova je frekvencija i dalje visoka – po danu se objavljuju dva i više teksta kojima se zadire u privatnost građana. Među štampanim medijima, ističu se *Večernje novosti* koje tradicionalno imaju obimnu rubriku „Crna hronika“.

Na televizijama, koje po pravilu i objavljuju manje vesti, ima i manje onih kojima se krši pravo na privatnost. Izuzetak je televizija Pink koja u proseku posmatrano objavljuje po jednu profesionalno problematičnu vest dnevno u oblasti privatnosti.

U tematskom fokusu tekstova u kojima se krši pravo na privatnost skoro po pravilu se nalaze događaji koje smo klasifikovali kao nasilje i kriminal (ubistva, napadi, krađe), a potom i nesreće. U oba slučaja u fokusu medijske pažnje su ljudi koji ničim do svojim statusom žrtve ili osumnjičenog nisu interesantni medijima.

Grafikon 1: Teme u okviru kojih se krši pravo na privatnost

Na primer, u izveštaju *Večernjih novosti* o napadu srndaća na meštane sela Pepeljevac objavljenom 26. jula 2021. narušava se privatnost nekolicine povređenih osoba detaljnim opisom njihovih povreda ilustrovanih i fotografijama povređenih delova tela pa čak i lekarskih izveštaja. Od interesa javnosti je da sazna da u tom kraju postoji realna opasnost od ovakvih napada, ali ne i da sazna sve o prirodi povreda koje su građani zadobili.

Slika 1: *Večernje novosti*, 26. jul 2021.

Slika 2: *Telegraf.rs*, 13. april 2021.

Podignuta optužnica protiv braće koja su macolom ubila niškog biznismena: Preti im doživotna kazna

Ubijeni biznismen poznao je osumnjičene koje je angažovao kao građevinske radnike za posao adaptacije poslovnih prostorija u krugu fabrike u Bulevaru 12. februar, ni ne sluteći da će da bude lišen života

Foto: *Telegraf*/Dragana Kocić, Privatna arhiva

U sledećem primeru, u vesti o podizanju optužnice protiv dvojice građana zbog ubistva objavljenoj na portalu *Telegraf.rs* 13. aprila 2021. sačuvan je identitet optuženih, ali je objavljeno ime i prezime i fotografija žrtve, kao i niz podataka o njegovom zanimanju i adresa njegovog radnog mesta za koje ne postoji interes javnosti da ih zna.

U nešto manjem broju tekstova izveštava se o nestalim licima i samoubistvima. U kontekstu nestalih lica treba napomenuti da mediji započinju da izveštavaju pomažući u potrazi, po pravili uz fotografiju nestale ili nestalog. Međutim, deo medija i po pronalasku osobe za kojom se traga nastavlja da izveštava, ne odustajući od objavljivanja fotografija i često iznoseći okolnosti nestanka koje zadiru u privatnost.

Slika 3: Nova.rs, 30. maj 2021.

U teškom stanju motociklista za kojim se tragalo

2021.05.30 10:00:00

Foto: ...

Ivan Milosevic (32) iz Beograda koji je nestao u petak, 28. maja oko 15.30 sati, dana je pronađen, nakon 42 sata potrage.

Slika 4: Srpski telegraf, 18. jul 2021.

U oba navedena primera (Slika 3 i 4), sa portala *Nova.rs* i iz *Srpskog telegrafa*, potraga za nestalima je okončana, ali mediji nastavljaju da objavljuju njihove fotografije. U prvom primeru čak se i dalje koristi plakat koji je distribuiran medijima dok je potraga trajala, a u drugom primeru se donosi ispovest majke koja je upravo tragično izgubila dete, čime se eksploatiše njeno ranjivo stanje i neupućenost u moć medija.

Treba primetiti i da za razliku od prvog talasa korona virusa, o čemu je sprovedeno posebno istraživanje tokom aprila i maja 2020^[21], kada su mediji detaljno izveštavali o obolelima i preminulima, epidemija nije zastupljena kao tema. Takođe, očekivanje istraživačkog tima da dodela humanitarne pomoći može biti tematski okvir unutar kojeg mediji narušavaju pravo na privatnost – nije ispunjeno.

Način na koji redakcije pristupaju svim navedenim temama pokazuje se ako pogledamo autorstvo teksta. U trećini vesti u kojima je prepoznato kršenje prava na privatnost uopšte nije navedeno ime novinara što govori o medijskom neprofesionalizmu, i može da upućuje na zaključak da su vesti preuzete iz agencijskih servisa ili iz drugih medija (kojih registrujemo u malom broju). Nešto više od trećine tekstova je potpisano. Međutim, iza ovog profesionalnog postupka, kriju se često tekstovi koji su obimniji i koji, više nego nepotpisane kratke vesti, zadiru u privatnost građana. To znači da redakcije investiraju radno vreme svojih novinara kada je događaj potrebno detaljnije obraditi, a da prostor koji samostalno ne mogu da popune ispunjavaju preuzimanjem tekstova od drugih medija. I jedan i drugi postupak upućuju na značaj koji redakcije analiziranih medija poklanjaju nesrećama, nasilju i kriminalu.

Tabela 2: Autorstvo tekstova u kojima se krši pravo na privatnost

Autor teksta	Broj tekstova	Udeo
Nema, nije naznačen	105	33%
Puno ime novinara	119	37%
Inicijali novinara	81	25%
Novinska agencija	8	2%
Drugi medij	9	3%
Ukupno	322	100%

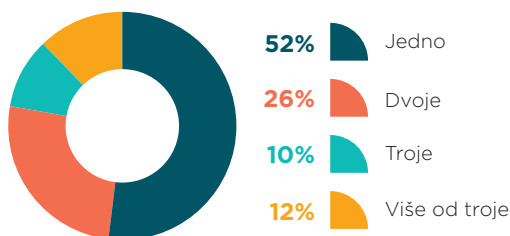
[21] Videti: Kleut, J. (2020). *Mediji i pravo na privatnost tokom epidemije virusa korona*. Beograd: Partneri za demokratske promene Srbija. <https://www.partners-serbia.org//public/news/Mediji-i-pravo-na-privatnost-tokom-epidemije-virusa-korona1.pdf>

U 19% sadržaja izdvojenih i dodatno analiziranih jer je u njima evidentirano kršenje prava na privatnost u samom naslovu ili hedlajnu navode se podaci putem kojih je moguće identifikovati lice o kojem se izveštava, iako za to ne postoji legitiman interes javnosti da zna. Ovo govori o tome da su kao „udice“ mnogo češće korišćeni generički izrazi koji pojedince opisuju prema profesiji, ili pak sintagme kojima se opisuje događaj: „Pekli ih peglom da kažu gde kriju zlato“, „Bebisiterka mora na psihoterapiju“, „Amerikanca usmrtili vagom“, „Telo muškarca nađeno u bunaru kod Kruševca“, „Krvnički pretukla majku“.

Čija prava na privatnost mediji krše

Jedan od najvažnijih ciljeva istraživanja bio je da se utvrdi koliko puta se privatnost građana našla u medijima, bez očiglednog javnog interesa. U natpolovičnom broju tekstova krši se pravo na privatnost jednog lica, ali analiza pokazuje da postoje tekstovi u kojima se identifikuje dvoje, troje, pa čak i više od troje lica. Često se dešava da mediji identifikuju roditelje a preko njih i maloletna lica, ili pak da, dajući bekgraund jednom slučaju, usputno pominju i druga povezana lica i na taj način otkrivaju njihov identitet.

Grafikon 2: Broj građana po pojedinačnom tekstu

U 322 analizirane vesti pravo na privatnost se krši 625 puta. Ovo nije ukupan broj građana čije pravo je kršeno jer mediji preuzimaju tekstove jedni od drugih i izveštavaju o istim događajima, tako da postoje građani čiji privatni podaci su se pojavili u više analiziranih medija. I uz ovu ogradu, broj lica i broj instanci u kojima su njihova prava narušena upućuje na velike razmere neprofesionalnog, ako ne i nezakonitog, rada medija.

Tabela 3: Lica čija su prava ugrožena

Uloge lica čija su prava ugrožena	Broj slučajeva	Udeo
Maloletnici: žrtve	64	10%
Maloletnici: osumnjičeni	3	0%
Maloletnici u drugim ulogama	8	1%
Javne ličnosti	1	0%
Odrasli: žrtve	324	52%
Odrasli: osumnjičeni	149	24%
Odrasli u drugim ulogama	76	12%
Ukupno	625	100%

Analiza pokazuje da ako su osobe osumnjičene, uhapšene ili optužene, mediji smatraju da pravo na privatnost prestaje sa dobijanjem ovog statusa. Zato ove grupe čine četvrtinu svih građana čiji privatni podaci su se nepotrebno našli u medijima.

Slika 5: Srpski telegraf, 21. april 2021.

Na primer, u tekstu iz *Srpskog telegrafa* objavljenom 21. aprila 2021. koji do detalja opisuje napad ćerke na majku navode se inicijali i godine obeju građanki kao i njihova tačna adresa stanovanja i fotografije zgrade i balkona njihovog stana, kao i detalji o zdravstvenom stanju osumnjičene, čime se u potpunosti narušava njeno pravo na privatnost.

Zabrinjava nalaz monitoringa da dve trećine osoba (punoletnih i maloletnih) kojima se krši pravo na privatnost čine žrtve nasilja i nesreća, iako Kodeks novinara Srbije i Pravilnik REM-a posebno skreću pažnju na to da ova lica nisu od javnog interesa i da su posebno ranjiva, te da njihov identitet nije potrebno razotkrivati u medijima.

Slika 6: Blic, 23. maj 2021.

Slika 7: Informer, 2. jul 2021.

U oba ilustrovana primera (Slika 6 i 7), objavljena u *Blicu* i *Informeru* već u naslovnim blokovima otkriven je identitet stradalih osoba uz objavljivanje i njihovih fotografija, iako je to suprotno etičkoj regulativi.

Društveno osetljive i marginalizovane grupe

Zakonodavstvom i kodeksom profesionalne etike mediji su u obavezi da sa posebnom pažnjom izveštavaju o maloletnicima vodeći računa o tome da se radi o osetljivoj grupi koja može trpeti dugoročnu štetu neodgovornog medijskog rada. Da ovo gledište nije usvojeno u domaćoj medijskoj praksi, pokazuje podatak da su maloletnici direktno ili indirektno identifikovani 75 puta, najčešće kao žrtve nemilih događaja. Među njima se nalaze i tragično nastradali – čijim porodicama se nepotrebno nanosi dodatna bol, ali i povređena deca – koja su prinuđena da se nose sa posledicama medijskog izveštavanja.

Slika 8: Telegraf.rs, 1. jul 2021.

Ispovest srpskog dečaka koji je danas brutalno pretučen na Kosmetu: Šutirali su me po glavi, telu

Da je poslednji napad i prebijanje trinaestogodišnjeg Nikole Perića samo logični sled događaja onog što se dešava u poslednje vreme u Gojbulji smatra i njegov stric Aleksandar Perić

Jedan od izrazito problematičnih slučajeva je izveštavanje o dečaku koji je pretučen u selu nadomak Vučitrna. U navedenom primeru sa portala *Telegraf.rs* uz puno otkrivanje identiteta napadnutog maloletnika objavljena je i njegova fotografija, a u tekstu se spekulisanjem o eventualnim motivima napada i dodatno raspiruje međuetnička netrpeljivost. Kao dodatak na tekst, *Telegraf.rs* objavljuje i video snimak dečakove ispovesti, kao i snimke na kojima se vidi kako mu se u bolnici ukazuje pomoć.

Slika 9: *Informer*, 8. jun 2021.

Slika 10: *Večernje novosti*, 16. jun 2021.

Slične primere pronalazimo u *Informeru* i *Večernjim novostima* (Slika 9 i 10), u vestima u kojima je otkriven identitet dvojice tragično stradalih dečaka suprotno zakonskoj medijskoj regulativi i etičkom kodeksu.

Među punoletnima, osobe iz društveno osetljivih i marginalizovanih grupa čine četvrtinu lica kojima se krši pravo na privatnost. Ovde treba dodati da se metodologija zasniva samo na opservaciji manifiktnih odlika teksta a ne na njihovom dodatnom tumačenju, što znači da je istraživački tim registrovao pojavljivanje osetljivih grupa samo ako su one imenovane kao takve u medijima (npr. ako se referiše na „staricu“).

Tabela 4: Osetljive i marginalizovane grupa kao žrtve i kao osumnjičeni

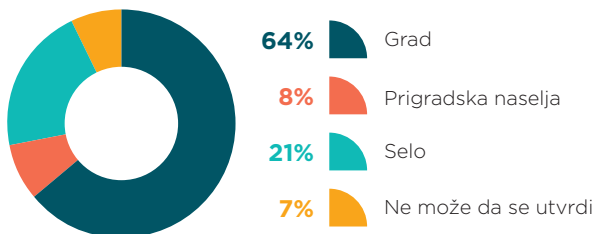
	Žrtve	Udeo	Osumnjičeni	Udeo	Ukupno	Udeo
Žene	70	58%	20	49%	90	56%
Starije osobe	20	17%	5	12%	25	16%
LGBT+	3	3%	7	17%	10	6%
Radnici	10	8%	2	5%	12	7%
Beskućnici	0	0%	3	7%	3	2%
Osobe sa invaliditetom	2	2%	0	0%	2	1%
Romi	0	0%	0	0%	0	0%
Migranti	0	0%	0	0%	0	0%
Nezaposleni	0	0%	0	0%	0	0%
Višestruko diskriminisane grupe	15	13%	4	10%	19	12%
Ukupno	120	100%	41	100%	161	100%

Među osetljivim i marginalizovanim grupama najviše je žena, a potom u znatno manjem broju pripadnika LGBT+ zajednice, starijih lica, beskućnika i radnika. Podatak da mediji ne krše pravo na privatnost osoba sa invaliditetom, Roma i migranata može se sa jedne strane tumačiti kao dobra praksa medija da osetljivim grupama pristupaju sa osećajem za nepovoljan položaj u kojem se ljudi već nalaze. Međutim, skloniji smo tumačenju da izostanak i mala zastupljenost osetljivih grupa nastaje kao posledica opšte medijske marginalizacije na koju upućuju prethodna istraživanja koja nisu u fokusu imala pravo na privatnost. Drugim rečima, grupe koje su i inače skoro nevidljive u medijima ne zavređuju medijsku pažnju ni kada se radi o potencijalima iznošenja privatnih informacija.

Pošto se u socijalno isključene grupe ubrajaju i stanovnici ruralnih i prigradskih naselja zanimalo nas je i odakle, iz kojih mesta, mediji izveštavaju. Rezultati pokazuju da se češće radi o gradovima, u skoro dve trećine vesti. Međutim, podatak o zastupljenosti ruralnih i prigradskih naselja u 29% analiziranih vesti treba razumeti u širem kontekstu medijskog izveštavanja. Sa skromnim dopisničkim mrežama i centralizovanom administracijom mediji uglavnom prate događaje u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i drugim većim gradovima. Šansa da se neko drugo naselje nađe u vestima veća je

kada se radio crnoj hronici, te se mnoga od njih pominju u medijima samo ako dopisnici odu da prikupe dodatne informacije – a među njima obilje privatnih – o žrtvama i vinovnicima nesreća, ubistava, samoubistava i slično. Tako se građini Srbije po prvi put upoznaju sa mestima poput Stare Moravice, Badovincima, Ražanima, Pepeljevcem, Strojkovcima i drugim.

Grafikon 3: Lokacija koja se navodi u tekstu

Vrste podataka koje mediji iznose

U analiziranim medijima najčešće se zadire u privatnost građana tako što se navodi njihovo puno ime i prezime. Ovaj podatak, kada se uparuje sa statusom žrtve ili osumnjičenog, predstavlja nepotrebnu informaciju za kojom ne postoji interes javnosti, a može da naruši dostojanstvo i naštetiti imenovanim građanima.

Tabela 5: Vrste privatnih podataka u medijima po tekstu ili prilogu

Vrsta podatka	Ukupno	Udeo
Puno ime i prezime	195	35%
Adresa	80	14%
Zdravstveno stanje	64	12%
Prethodna dela	36	6%
Etnička pripadnost, rasa, veroispovest	10	2%
Seksualna orijentacija	9	2%
Primanje socijalne pomoći	0	0%
Drugi podaci iz privatnog života	162	29%
Ukupno	556	100%

Adresa se uglavnom navodi indirektno kroz fotografije i snimke mesta događaja, ili u kombinaciji, na primer, naziva ulice i fotografije zgrade. Za razlike od drugih podataka koje mediji izdvajaju, naglašavaju podvlačenjem ili uokvirivanjem, za adresu se čini da se radi podatku koji se samo nehajno deli bez svesti o konsekvencama koje objavljivanje ovakvog podatka može imati.

Informacije o zdravstvenom stanju predstavljaju posebno osetljive podatke. Zato zabrinjava podatak da se u 12% analiziranih tekstova detaljnije o vrstama ozleda, trenutnom zdravstvenom stanju i tome slično. Ovi podaci najčešće se iznose kao deo opisa okolnosti pod kojima je neki građanin stradao i kako bi se naglasila svirepost nekog napada.

Slika 11: Srpski telegraf, 13. april 2021.

Slika 12: Informer, 24. jun 2021.

Oba navedena primera (Slika 11 i 12) predstavljaju drastično kršenje postupanja propisanog etičkim kodeksom novinara. U primeru iz *Srpskog telegrafa* se kao izvor informacija navodi anonimna osoba koju je novinar slučajno sreo, a koja citira navodne tvrdnje medicinske sestre koja je bila u ambulanti kada je dete primljeno o prirodi povreda koje je dečak zadobio. U drugom primeru novinari opet zloupotrebljavaju lični bol i neupućenost u moć medija najmilijih tragično stradalih i traže od supruge preminulog da do detalja opisuje nesreću. Ni u jednom od ova dva slučaja ne postoji interes javnosti da zna ove informacije.

Obilje drugih podataka iz privatnog života mediji iznose pišući o porodičnim prilikama, prijateljstvima i emotivnim vezama, obrazovanju, poslovnim uspesima i neuspesima. Svrha ovih informacija je da se vesti dodatno dramatizuju podsećanjem na istoriju zla (po modelu, „svi su znali“ ili „još jedan u nizu prestupa“) ili jukstapozicijom koja naglašava nesvakidašnjost događaja (po modelu, „znali su ga kao dobrog dečka“).

Slika 13: Telegraf.rs, 17. jul 2021.

Deda koji je zaklao ženu u Varvarinu bio psihički nestabilan: Lekari rekli da "može svakom da naudi"

A. D. Je pokušao da izvrši samoubistvo i 2018. godine

Slika 14: Večernje novosti, 8. jun 2021.

ОТАЦ АЛЕКСАНДРА ВУЧИЋЕВИЋА У ШОКУ ПОСЛЕ ДВОСТРУКЕ ТРАГЕДИЈЕ

Не знамо да ли га је убио

ДАНИ, а можда и недеље, проћи ће пре него што се одгонетне да ли је и са којим мотивом наш син убио свог рођака, а затим себи пресудио резанем вена. Ми ништа још не знамо поуздано. Попажемо нареду полицију и истрагу да нам разјасне ову двоструку тешку туђу која је изненада задесила нашу фамилију.

Александар Вучићевић и Милан Бусија

старији човек у црнини, отац Александра Вучићевића (39), чије тело је пронађено 3. Јула на но-

ДАНАС САХРАНА

АЛЕКСАНДАР В. ће данас бити сахрањен на новоградском гробљу. Тело М. Б. је по налогу Вишег јавног тужилаштва послато на обдукцију. Тај извештај, како се очекује, требало би да барем делимично расветли ову двоструку мистерију.

рили ауто и извукли тело, упуцали су крваву унутрашност возила и посекотине на његовој руци. Претпоставља се да је извршио самоубиство.

У наредна два дана није се ни наслуђивало да се ова црна прича преплиће са још једном, такође трагичном. У суботу увече, Александаров брат објавио је полицију да им један рођак

МИЛАН ГА ПРИМИО ПОД СВОЈ КРОВ

КАКО нам потврђују познаници и пријатељи убијеног Милана Бусије, он и Александар Вучићевић били су браћа од тете. Милан је Александар, веле, примио да станује код њега у адаптираном локалу у Улици Милеве Марит "када су га други одбацили".

- Милан је био добар дечко. Истина, раније, као иллади, конзумирао је наркотице, али мислим да је то остало иза њега. Увек је имао новца, пошто му мајка мило у иностранству. Радо је помогао другима - каже наш саговорник.

Na primeru, u tekstu koji je objavljen na portalu *Telegraf.rs* (Slika 13) iznose se podaci koji potiču od komšija i rodbine a koji služe da pruže kontekst ubistvu i objasne mentalno stanje navodnog počinioca. Sa druge strane, tekst iz *Večernjih novosti* (Slika 14) može poslužiti kao primer za niz srodnih tekstova u kojima se navode porodične prilike ili postupci koji potcrtavaju na nenadanost tragedije.

Priče sa ljudskim likom: vizuelna identifikacija

Analizirani mediji po pravilu objavljuju fotografije uz tekstove dajući im time na značaju i atraktivnosti. Od ukupno 322 teksta i priloga, njih 166 ili više od polovine, ima prateće fotografije ili video-snimke koji omogućavaju da se vizuelno identifikuju akteri događaja o kojima se izveštava.

Tabela 6: Vizuelna identifikacija

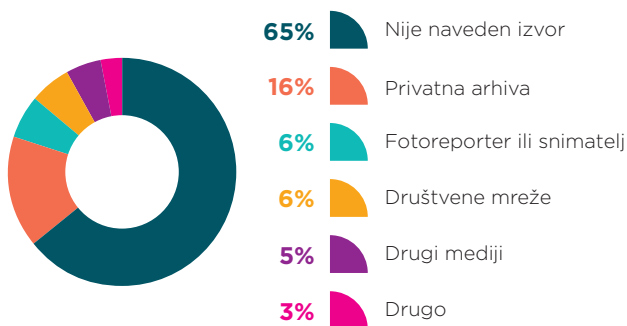
	Ukupno	Udeo
Ne postoji	156	45%
Javne ličnosti	3	1%
Maloletne žrtve	23	7%
Punoletne žrtve	110	32%
Maloletni osumnjičeni	0	0%
Punoletni osumnjičeni	38	11%
Druga lica	17	5%
Ukupno	347	100%

Frekventnost pojavljivanja vizuelne identifikacije pokazuje da mediji viši stepen privatnosti pružaju osumnjičenima ili optuženima nego njihovim žrtvama, te fotografije prvih neće objaviti (štiteći ih takođe inicijalima), dok će imena i fotografije drugih objaviti. Ovo se, nažalost, odnosi i na maloletne žrtve koje su mediji prikazali na ukupno 23 fotografije i snimka. Ovakva nečasna praksa najčešće je uočena, čak 10 puta, u dnevnom listu *Večernje novosti*, koji se i u monitorinzima Saveta sa štampu redovno nalazi pri vrhu liste onih koji najčešće krše Kodeks novinara Srbije.

U nekim slučajevima mediji zamućuju lice ili crnom prugom prekrivaju lica ljudi o kojima izveštavaju, radeći to na način koji se može okarakterisati kao kvazi-anonimizacija. Iako postoji pokušaj zaštite on je nepotpun i ostavlja puno prostora da osobe iz bliže okoline prepoznaju lik na slici. Pre bi se moglo reći da ovo i nije anonimizacija već da postupak služi dramtizaciji priče.

U skoro dve trećine fotografija i snimaka kojima se otkriva identitet građana izvor nije naveden što bi nalagala profesionalna novinarska praksa (kao i Zakon o autorskim pravima). S obzirom na estetiku fotografija, može se pretpostaviti da one potiču sa naloga na društvenim mrežama, mada su one kao izvor navedene samo u 6% slučajeva.

Grafikon 4: Izvor vizuelne identifikacije

Slična sumnja može se iskazati i kada se radi o fotografijama koje nose potpis „privatna arhiva“. Ovde se treba podsetiti da se u Smernicama za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju navodi: „privatni podaci i zapisi, uključujući i privatne fotografije, video i druge zapise koje je privatna osoba objavila na društvenoj mreži ili drugoj platformi moguće objavljivati samo uz prethodnu saglasnost te osobe“. Od ovog pravila izuzimaju se

samo slučajevi u kojima interes javnosti preteže nad pravom privatnosti „i to u meri u kojoj je to neophodno da se ostvari svrha izveštavanja“.^[22] Da li je prethodna saglasnost postojala ili nije može samo da se nagađa, ali imajući u vidu celokupan tretman prava na privatnosti u medijima, sasvim je moguće da su fotografije objavljene bez odobrenja lica koja se na njima nalaze (ili srodnika u slučaju preminulih)

Izvori: stvarni ili izmišljeni medijski saučesnici

Pitanje izvora informacija kojima se mediji obraćaju i na osnovu kojih grade vesti i izveštaje bilo nam je značajno iz više razloga. Prvo, ako mediji krše pravo na privatnost građana iznoseći određene podatke onda se postavlja pitanje odakle medijima ovi podaci. Drugo, mediji stiču kredibilitet koristeći poznate i pouzdane izvore koje bi trebalo da imenuju u skladu sa profesionalnim normama, te odsustvo ove prakse ukazuje na neprofesionalno postupanje. Treće, medijima su potrebni izvori kako bi doprineli personifikaciji vesti te nas je, bez obzira na to da li pružaju lične podatke ili ne, interesovalo koje grupe i institucije saučestvuju u kreiranju tekstova i priloga kojima se krši pravo na privatnost.

Istraživački nalazi ukazuju na zabrinjavajući podatak da se u više od trećine tekstova ne navodi nijedan imenovani izvor informacija. Drugim rečima, radi se o vestima koje ni na koji način nije moguće proveriti ili potvrditi. Najfrekventniji imenovani izvor čini rodbina ljudi koji su povređeni, napadnuti ili su preminuli. Za razliku od nekih drugih grupa, važno je to napomenuti, oni nemaju iskustvo saradnje sa medijima i može se pretpostaviti da im je ovo prvi takav susret sa novinarima. Neiskustvo, kao i porodična tragedija koja im se dogodila, čini ih lakim plenom medija.

[22] Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju (2016) Beograd: Savet za štampu, str. 11

Tabela 7: Imenovani izvori informacija

	Ukupno	Udeo
Nema	138	38%
Rodbina	56	15%
Sudstvo	19	5%
Tužilaštvo	17	5%
Policija	17	5%
Drugi mediji	17	5%
Komšije	15	4%
Zdravstvena ustanova	12	3%
Branilac/advokat	9	2%
Žrtva	8	2%
Prijatelji i kolege	8	2%
Osumnjičeni	7	2%
Očevici	5	1%
Udruženja građana	5	1%
Poslodavci	4	1%
Obrazovna ustanova	2	1%
Centar za socijalni rad	0	0%
Drugi	23	6%
Ukupno	362	100%

Sudstvo, policija i tužilaštva kao institucije koje se bave događajima koji su predmet medijske pažnje često su izvor informacija. Zabrinjava takođe i podatak da se u 12 tekstova kao imenovani izvori pojavljuju predstavnici zdravstvenih institucija pošto je podatak koji oni mogu da pruže po samoj svojoj prirodi osetljiv.

Upotreba neimenovanih izvora česta je medijska praksa, bilo da se radi o tekstovima koji su isključivo bazirani na njima ili o tekstovima u kojima se kombinuju imenovani i neimenovani izvori. Rezultati pokazuju da je među anonimnim izvorima najviše komšija, a potom onih izvora koji ni na koji način nisu bliže specifikovani. Radi se o formulacijama poput „kako saznajemo“, „naš izvor navodi“ i slično.

Tabela 8: Neimenovani izvori informacija

	Ukupno	Udeo
Nema	158	43%
Komšije	39	11%
Neimenovani izvor	36	10%
Izvori bliski istrazi	29	8%
Neimenovani mediji	18	5%
Policija	13	4%
Rodbina	13	4%
Zdravstvena ustanova	11	3%
Tužilaštvo	9	2%
Prijatelji	9	2%
Očevici	8	2%
Sudstvo	6	2%
Poslodavci	3	1%
Osumnjičeni	3	1%
Obrazovna ustanova	1	0%
Centar za socijalni rad	1	0%
Žrtva	0	0%
Branilac/advokat	0	0%
Drugi	12	3%
Ukupno	369	100%

Ovde treba podsetiti da se u Kodeksu novinara Srbije kaže da se korišćenje anonimnih izvora generalno ne preporučuje „osim ukoliko nema drugog načina da se dođe do informacije od izuzetnog značaja za javnost“, ali i da „često upotreba neimenovanih izvora informacija predstavlja samo način da izvor ili sam novinar/medij iznese netačne i nedovoljno proverene informacije“, te da će kredibilitet novinara/medija biti ozbiljno narušen u slučaju „da se pokaže da skrivanje izvora služi za pokriće njihovog nepostojanja“.^[23]

[23] Kodeks novinara Srbije - uputstva i smernice (2015). Beograd: Savet za štampu, str. 20

Zaključak

Monitoring koji je sproveden praćenjem 12 medija tokom 14 ciklično odabranih dana u periodu april-jul 2021. pokazuje da mediji agresivno zadiru u privatnost građana, objavljujući privatne podatke onda kada za njima ne postoji javni interes. Ova analiza potvrđuje rezultate prethodnih i govori u prilog tome da je komercijalni interes medijima mnogo bliži nego javni, i da će u želji da povećaju čitanost i gledanost poseći i sa najosetljivijim podacima.

Iako postoji relativno precizna regulativa, a potom i Kodeks sa pratećim smernicama, komercijalni interes ne prestaje ni kada se radi o najranjivijoj grupi – maloletnicima. Sa 23 objavljene fotografije i 75 puta identifikovanim maloletnim licima, najčešće u kontekstu različitih nesreća i nasilja, mediji pokazuju zabrinjavajući nivo neosetljivosti za dalje odrastanje i bol koji uzrokuju porodicama.

Za razliku od maloletnika, druge društveno-osetljive i marginalizovane grupe relativno se retko pojavljuju u testovima kojima se zadire u privatnost. Marginalizovani u svakodnevnom medijskom izveštavanju, migranti, Romi i osobe sa invaliditetom, nevidljivi su i u ovoj specifičnoj vrsti teksta koje smo analizirali. Za razliku od njih, za svoju privatnost mogu da strepe ljudi iz prigradskih i ruralnih naselja, kojima udaljenost od medijskih i administrativnih centara ne predstavlja zaštitu.

Ukupno posmatrano, vesti i izveštaje u kojima se objavljuju podaci iz privatnog života nastaju u miljeu rada koji se odvija izvan standarda profesionalne etike. Tipična vest neće imati potpis novinara, neće imati zvanične izvore već će se oslanjati na dobro obavешtene izvore, anonimne rođake i komšije, a jedino što će imati jeste pregršt ličnih podataka i fotografije iz privatnih arhiva.

Preporuke

Medijska regulativa i implementacija

1. *Zakon o javnom informisanju i medijima* trebalo bi jasnije i preciznije da se odredi prema objavljivanju fotografija sa društvenih mreža onih lica koje ne spadaju u javne ličnosti.
2. *Zakon o javnom informisanju i medijima* trebalo bi dopuniti tako da se predvide novčane kazne za prekršaje koji spadaju u domen narušavanja privatnosti, na način na koji je to urađeno za kršenje pretpostavke nevinosti.
3. Ministarstvo kulture i informisanja i Regulatorno telo za elektronske medije trebalo bi da budu aktivniji u nadzoru nad radom medija i pokretanju postupaka.
4. Regulatornom telu bi trebalo omogućiti da izriče novčane kazne medijima za koje se utvrdi da su prekršili odredbe *Zakona o javnom informisanju i medijima* i *Pravilnika o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga*, pošto se postojeći sistem sankcija zasnovan na opomenama pokazuje nedolotovoran.
5. Tužilaštvo i policija trebalo bi da budu aktivniji u postupanju u predmetima po krivičnim prijavama Poverenika za slobodan pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti zbog curenja informacija iz institucija ka medijima.

Novinarska udruženja i Savet za štampu

1. Uputstva i smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije trebalo bi dopuniti u delu koji se odnosi na izveštavanje o nestalim licima.
2. S obzirom na zabrinjavajuću zastupljenost objavljivanja fotografija o maloletnicima, samoregulatorno telo bi moglo da razmotri mogućnost tematski specifičnih analiza onih oblasti u kojima pravo na privatnost nedvosmisleno preteže nad pravom na informisanje.
3. Novinarska udruženja bi trebalo da prate rad svojih članova i pred sudove časti izvode novinare koji se ogreše o etički kodeks.
4. Novinarska udruženja i Savet za štampu trebalo bi da aktivnije promovišu Kodeks novinarske etike i odredbe koje se odnose na zaštitu privatnosti među novinarima i građanima.

Građani

1. Građane bi trebalo informisati o pravima koja imaju kada postanu predmet medijske pažnje, kao i o dalekosežnim posledicama medijskog izveštavanja.
2. U sklopu školskih predmeta u okviru kojih se obrađuje rad medija, Građansko vaspitanje i Jezik, mediji, kultura trebalo bi obraditi teme koje se odnose na zaštitu privatnosti u kontekstu medijskog izveštavanja. To bi trebalo uraditi na takav način da se steknu znanja i kompetencije u domenu zaštite individualnih prava, kao i svest o posledicama koje praćenje sadržaja kojima se krši privatnost ima u smislu podsticanja medija da nastave sa ovom praksom.

Prilog

DODATNI KRITERIJUMI I POJAŠNENJA

1. **DECA - IDENTIFIKACIJA:** Ako su navedeni inicijali deteta a puno ime i prezime roditelja tekst će se uvrstiti u analizu. (Na primer, Majka M.M. (5 godina), Slavica Matić rekla nam je ...)
2. **DECA - PRAVA DETETA:** Isključujemo one tekstove u kojima su deca prikazana u pozitivnom svetlu
3. **JAVNE LIČNOSTI - ZDRAVLJE:** Ako je zdravstveno stanje javne ličnosti od javnog interesa onda se tekst **ne uključuje** u analizu (npr. Šešeljevo zdravlje je od javnog interesa, zdravlje Dragana Nikolića nije).
4. **JAVNE LIČNOSTI - LEKARI:** Ako medij izvesti o smrti lekara i medicinskih radnika, navodeći profesionalnu biografiju, tekst se **ne uključuje** u analizu. Međutim, ako se navode obimniji detalji o zdravstvenom stanju, tekst se **uključuje** u analizu.
5. **IDENTITET PREMINULE ŽRTVE:** Bez obzira na to što je žrtva preminula i bez obzira na to što je o njoj već pisano, žrtva mora biti anonimna. **Ako žrtva nije anonimna tekst se uključuju u analizu.** IZUZETAK od ovoga su žrtve čiji identitet je od interesa za javnost, koje su već dobro poznate i čiji identitet je deo javnih rasprava (sva tri kriterijuma moraju biti zadovoljena. Na primer, Zoran Đinđić ili braća Bitići su deo šire javne diskusije)
6. **ŽRTVE - NASILJE PREMA ŽENAMA:** Ako je otkriven identitet preživele/žrtve, kao i detalji koji mogu uputiti na identitet, uključujući i fotografije mesta/zgrade/kuće gde se nasilje desilo tekst se **uključuje u analizu.** IZUZETAK od ovoga su slučajevi kada osoba sama istupi u

javnost. I tada međutim, mediji treba da izveštavaju odmereno, da ne otkrivaju identitet članova porodice, i druge pojedinosti slučaja.

7. **PRETPOSTAVKA NEVINOSTI - ANONIMNOST:** Ako postoje inicijali mogućeg izvršioca ali se navodi fotografija, adresa, naziv škole, radnog mesta, ili ime sela, koji upućuju na identitet onda tekst **treba uvrstiti u analizu**.
8. **DOSTOJANSTVO I PRIVATNOST VEĆ POZNATIH OSUMNJIČENIH:** Ako se u tekstu raspravlja o osumnjičenima u slučajevima od javnog interesa („Malčanski berberin“, sin Željka Mitrovića, isl.), tekst se **ne uključuje u analizu** ukoliko se navodi samo ime osumnjičenog. Ako se pak navode podaci iz njenog/njegovog privatnog života koji nisu deo postupka, ili ako se fotografijom narušava dostojanstvo osumnjičenog (npr. slika hapšenja Malčanskog berberina), **tekst se uključuje u analizu**.
9. **IZVEŠTAVANJE O MAFIJI I ORGANIZOVANIM KRIMINALNIM GRUPAMA:** Ako mediji izveštavaju o licima koja se sumnjiče za organizovani kriminal i slično, navodeći samo imena ili koja dela se licima pripisuju, ili da su stradala u mafijaškim obračunima – **tekst se NE uključuje u analizu**. Međutim, ako se navode neke adrese, osumnjičenih ili njihove rodbine, ako se detaljiše o zdravlju i sl – **tekst se uključuje u analizu**. U nekim slučajevim može biti nejasno da li je žrtva deo mafijaške organizacije ili nije – ako to nije eksplicitno navedeno u tekstu, žrtve tretiramo kao lica čija je privatnost narušena objavljivanjem imena i prezimena, adrese ubistva ako se ono desilo ispred zgrade u kojoj lice stanuje i drugim posrednim načinima identifikacije.
10. **PRETPOSTAVKA NEVINOSTI - ISTRAŽIVAČKO NOVINARSTVO:** Ako mediji izađe sa svojim podacima ili podacima svog izvora (npr. samostalnim radom novinar dolazi do dokaza, ili ima izvor koji navodi da je neko delo izvršeno) optužujući nekoga a dao je priliku drugoj strani da se izjasni onda se tekst **NE uključuje** u analizu. To se posebno odnosi na javne funkcionere i javne institucije.
11. **SLUČAJEVI NESTALIH OSOBA:** U redu je da mediji objavi da je lice nestalo, puno ime i prezime i sliku. Kada lice pronađeno, mediji treba da objavi ime, ali ne i fotografiju i druge podatke iz privatnog života. Ako ih objavi tekst **uključujemo** u analizu.
12. **SNIMCI i SLIKE SA VAKCINACIJE: ne uključujemo.**
13. **DODELA POMOĆI:** Ako je izveštaj o dodeli pomoći kojim se detaljiše o životu primalaca pomoći, tekst se **uključuje** u analizu.

14. **IZVEŠTAJI SA SUĐENJA:** Ako su suđenja javna mediji imaju pravo da prenesu imena i prezimena optuženih, a žrtve da navode ako su javne ličnosti (npr. suđenje za pokušaj ubistva Milana Beka) ili deo kriminalnih organizacija. U redu je da samo navedu ime, ali ne i druge podatke iz privatnog života. Ne bi trebalo da navode imena maloletnika i običnih ljudi koji su oštećeni, žrtve.

